

حقوق حیوانات در سنج جرم‌شناسی انتقادی گونه‌های حیوانی

سکینه خانعلی‌پور^۱ ✉
دکتر حسین آقابابایی^۲
اسماعیل انصاری^۳

تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۰/۱

تاریخ دریافت: ۹۳/۹/۲۸

چکیده

در سال‌های اخیر نوع نگاه به حیوانات و حقوق آن‌ها با تحولاتی همراه بوده است. از یک‌سو، دیدگاه‌های اخلاقی و فلسفی به حیوانات تغییر کرده و از سوی دیگر، فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد در گسترش حقوق حیوانات در ابعاد داخلی و خارجی نقش مؤثری داشته است. در حال حاضر، برخی جرم‌شناسان مطالعه حقوق حیوانات و علل قربانی شدن آن‌ها را از بُعد انتقادی به عنوان یکی از گرایش‌های جرم‌شناسی انتقادی در دستور کار خود قرار داده‌اند، به طوری که رشته جدیدی با موضوع مطالعه بزه‌دیدگی گونه‌های حیوانی در نتیجه اقدامات بشری، تحت‌عنوان جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی مطرح شده است که به بررسی علمی حقوق حیوانات، نهادهای درگیر با این موضوع و ضعف و کاستی‌های آنها می‌پردازد. علاوه بر این، رشته انتقادی جدیدی تحت عنوان آسیب‌اجتماعی‌شناسی نیز مطرح شده که جنبه‌های مختلف قربانی شدن گونه‌های حیوانی را در نتیجه عواملی چون آلودگی هوا، آلودگی صوتی، آلودگی نوری و غیره مطالعه می‌کند. این نوشتار از یک‌سو، به مطالعه بزه‌ها و آسیب‌های این عرصه و دسته‌های بزهکاری مختلفی که براساس انگیزه‌های بزهکاران و نتایج حاصل از اعمال آن‌ها ترسیم می‌شود، می‌پردازد و از سوی دیگر، تحولات صورت گرفته در حقوق کیفری حیوانات را براساس آورده‌های جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی در سطح داخلی و بین‌المللی مورد بررسی قرار می‌دهد.

واژگان کلیدی: جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی، آسیب‌اجتماعی‌شناسی، گونه‌های حیوانی، جرم‌شناسی انتقادی، حقوق حیوانات.

✉ khanalipoor13@gmail.com

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی تهران

۲. دانشیار گروه حقوق دانشگاه گیلان

۳. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی تهران

مقدمه

در گذشته، نظام‌های حقوقی مختلف، گونه‌های حیوانی را به عنوان اشیاء تحت مالکیت اشخاص در نظر می‌گرفتند، تا به‌عنوان موجوداتی مدرک که از حقوقی برخوردار باشند. این دیدگاه که از تفکر نوع‌گرایی^۱ ریشه می‌گرفت، به بهره‌کشی از حیوانات منتهی می‌شد. با این وجود، در سال‌های اخیر دیدگاه‌های فلسفی و اخلاقی منجر به گسترش حمایت از حیوانات و گرایش به حقوق آنها شده است.

جرمی بنتام، از بنیان‌گذاران مکتب اصالت فایده، نخستین کسی است که حمایت از گونه‌های حیوانی را مطرح ساخت. به زعم وی، هر روزی که می‌گذرد، احتمال تضییع حقوق حیوانات بیشتر می‌شود؛ زیرا، بشر با حکومت ستمگرانه خویش، آنها را از حقوقی که داشتند، محروم می‌سازد. مسئله اصلی در مواجهه با حقوق حیوانات توجه به این نکته است که آنان نیز آسیب‌پذیرند (White, 2008: 15). علت آن نیز برخورداری حیوانات از هوشیاری یا خودآگاهی و ظرفیت استدلال است، به طوری که برخی مدافعان این رهیافت معتقدند حقوق اخلاقی حیوانات به هیچ وجه از حقوق انسان کمتر نیست (عابدی، شاه‌ولی و محقق داماد، ۱۳۸۶: ۶۳).

جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی هم‌سو با تولد دیگر رشته‌های جرم‌شناسی انتقادی^۲ (مانند جرم‌شناسی فمینیستی) و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد^۳ با مقاله پیرس بریان با عنوان «برای جرم-

1. Speciesism

۲. در دیدگاه انتقادی جرم‌شناسی، ریشه‌های اصلی جرم در ساختار سیاسی و اقتصادی جوامع قرار دارد. از منظر آنان، تنها به کمک اعمال تغییرات بنیادین در ساختار و فرهنگ جامعه است که می‌توان قدم‌های اساسی را برای گسترش عدالت اجتماعی و در نتیجه کاهش جرم برداشت؛ به‌منظور مطالعه در خصوص دیدگاه‌های انتقادی ر.ک. در مورد جرم‌شناسی‌های انتقادی ر.ک: صفاری، علی؛ «درآمدی بر جرم‌شناسی انتقادی و انواع آن» علوم جنایی (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری)، تهران: مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی «سمت»، چاپ نخست: پاییز ۱۳۸۳، صص ۴۹۸-۵۲۵؛ و دیکسر دی. والتر؛ «جرم‌شناسی انتقادی معاصر»، برگردان: میر روح‌الله صدیقی، ایلام: انتشارات رامان، چاپ نخست: ۱۳۹۰.

۳. در این بین، تلاش‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در تغییر نگرش به حقوق حیوانات اهمیت بسزایی داشته‌است. دیدگاه‌های اخلاقی و فلسفی به حیوانات به‌عنوان یکی دیگر از صاحبان کره خاکی که حق زندگی مسالمت‌آمیز در کنار انسانها را دارند بتدریج در حال گسترش است که نتیجه آنرا می‌توان در اصلاح قوانین جهت بهبود وضعیت حیوانات، احترام به حیوانات و عدم اذیت و آزار آنها دانست. در ایران، انجمن حمایت از حیوانات (the Iranian society for the prevention of cruelty to animals) یک تشکل مردمی و زیست محیطی از گروه سازمان‌های غیردولتی است که در سال ۱۳۷۷ آغاز به کار نموده است. سازمان مذکور، از نظر قانونی مورد تأیید وزارت کشور، اطلاعات و نیروهای انتظامی می‌باشد. این انجمن که با نام بین‌المللی ایران اس.پی.اس به جهان معرفی شده است، تنها سازمان غیردولتی ایرانی با

شناسی گونه‌های حیوانی: سوءاستفاده از حیوانات به‌عنوان موضوعی برای مطالعه» در سال ۱۹۹۹^۱ پا به عرصه گذاشت. نویسنده در این مقاله بر اهمیت توجه به حیوانات به‌عنوان دارندگان حقوق حداقلی تأکید می‌کند. در نتیجه، خواهان مطالعه بیشتر بر روی حیوانات و زمینه‌های حمایتی از آنها می‌شود. البته پیش از این، جرم‌شناسی سبز در سال ۱۹۹۰، مطالعه جرایم علیه گونه‌های حیوانی را در زیرمجموعه مطالعات محیط زیست در دستور کار خود قرار داد. به عبارت دیگر، بررسی آسیب‌های وارد بر بشریت، محیط زیست و سایر موجودات توسط نهادهای قدرت (دولت‌ها و شرکت‌های بین‌المللی) و مردم عادی موضوع مطالعه جرم‌شناسی سبز قرار گرفت (Verbor, 2012:7) (وایت، ۱۳۹۴: ۱۴).

اما موضوعات مورد مطالعه جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی، محیط زندگی، آسیب‌های وارد در نتیجه تخریب زیستگاه و مطالعه بزه‌دیدگی آن‌ها در نتیجه اعمال و اقدامات بشری است که از یک سو با جرم‌شناسی سبز در تعامل است (مطالعه جرایم علیه زیستگاه‌های حیوانات) و از سوی دیگر، به صورت یک رشته تخصصی در حوزه جرم‌شناسی مطرح می‌شود. به این ترتیب این نوع از جرم‌شناسی با وجود ارتباط و گاه هم‌پوشانی که در برخی از موارد با جرم‌شناسی سبز پیدا می‌کند، به طور تخصصی بر حقوق حیوانات تمرکز می‌کند (عباچی، ۱۳۹۱: ۸۰۱). زیرا، حقوق حیوانات اغلب حوزه‌ای مستقل از حقوق محیط زیست است، اگرچه می‌تواند ذیل جرم‌شناسی سبز قرار گیرد، اما در پاره‌ای موارد دارای مبانی متفاوتی است.

در جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی، حقوق حیوانات به فعالیت‌ها و کنش‌های انسانی مربوط می‌شود که منجر به ورود آسیب یا درد به حیوانات یا مرگ آن‌ها می‌شود و در نتیجه رفاه حیوانات را از بین می‌برد. بدین ترتیب، هدف از انجام چنین مطالعاتی، کاهش درد و رنج حیوانات است (گرچی-پور، ۱۳۹۲: ۱۶). توجه به این موضوع ناشی از یکی از دیدگاه‌های معاصر در خصوص حقوق حیوانات، با عنوان نظریه رفاه گونه‌های حیوانی^۲ است که امروزه در سطح داخلی و بین‌المللی مقبولیت یافته است. از این منظر، رفاه اصطلاح موسعی است که وضعیت فیزیکی و روحی حیوانات را در برمی‌گیرد و نشان‌گر وضعیت مطلوب بهداشت فیزیکی و روانی زیستگاه طبیعی حیوان است (Krsti 2012: 45). هرچند رفاه حیوانات از این جهت حایز اهمیت است که وضعیت مطلوب زیستی برای آنان، بر سلامت روانی و جسمانی انسان‌ها نیز تأثیرگذار است. به علاوه، از منظر جامعه-

هدف حمایت از حیواناتی است که مورد آزار قرار می‌گیرند و یا بی‌پناهند. همچنین، این سازمان در پی ایجاد شرایط مطلوب‌تر زندگی برای حیوانات می‌باشد.

1. Beirne, Piers (1999), For a nonspeciesist criminology: Animal abuse as an object of study, *Criminology* 37.1: 117° 148
2. Animal welfare

شناسی نیز، مطالعه سوء رفتار با حیوانات می تواند به گونه ای عاملی برای پیش بینی بروز رفتارهای ضد اجتماعی از جمله خشونت بین کودکان و بزرگسالان در خانواده یا بیرون از آن محیط باشد (Flynn, 2001: 72-73).

جرم شناسی گونه های حیوانی حرکت خود را با دو انتقاد آغاز کرد که در نهایت منجر به شکل گیری این جریان فکری شد. به زعم جرم شناسان گونه های حیوانی، نظام عدالت کیفری فاقد قوانین و مقررات کارآمد جهت حمایت از حیوانات و پیشگیری از بزه دیده واقع شدن آنها است؛ زیرا، مجریان قانون در برخورد با بزه کاران حوزه حقوق حیوانات اقدامات قانونی انجام نمی دهند. در نتیجه، احتمال بی کیفرمانی بسیار بالاست؛ به علاوه، مجازات هایی که برای بزه کاران تعیین شده اند از بازدارندگی کافی برخوردار نیستند و در موارد زیادی گونه های حیوانی، قربانی اقدامات دستگاه عدالت کیفری می شوند. در انتقادی دیگر، این جرم شناسان مانند سایر نحله های انتقادی جرم شناسی، جرم شناسی متعارف، سنتی یا تحقیقی را به دلیل عدم مطالعه و توجه کافی به بزه کاران حوزه حیوانات و صدمات وارد به آنها در نتیجه اعمال انسانی به چالش می کشند؛ زیرا، در مطالعات جرم شناسی، مطالعه گونه های حیوانی برای جرم شناسان اهمیت چندانی ندارد.

این انتقادات سبب ورود برخی از جرم شناسان به حوزه حقوق حیوانات و بررسی علل بزه دیده شدن آنها و در نتیجه، اصلاح قوانین برخی کشورها^۱ شد. علاوه بر این، اساسی سازی حقوق حیوانات در برخی از کشورها مانند سوئیس و آلمان را می توان نتیجه این جریان دانست. قانون اساسی سوئیس در فصل اول تحت عنوان «مقررات کلی» شامل مقررات مربوط به شئون مختلف حیات اجتماعی، دستورات خاص تأمینی از جمله حمایت از حیوانات را پیش بینی نموده است.^۲ در آلمان نیز، حمایت از حقوق حیوانات از سال ۲۰۱۰ وارد قانون اساسی شده است. قابل ذکر است که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در اصل ۵۰، به طور کلی، حفاظت از محیط زیست و وظیفه عمومی تلقی شده و فعالیت هایی که منجر به آسیب به این محیط می شوند، ممنوع اعلام شده اند.

۱. انگلستان قوانین خود را در طی سال های ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۰ در این راستا اصلاح نموده است.

۲. در همین راستا، اصل بیست و پنجم مقرر داشته است: «کنفدراسیون از حق وضع مقررات قانونی مربوط به شکار و صید ماهی به ویژه به منظور حفاظت از حیوانات شکاری در کوهستان ها و حمایت از پرندگانی که برای زراعت و جنگلداری مفید هستند، برخوردار است». اصل بیست و پنجم - مکرر -۱ مقرر می دارد: «۱- کنفدراسیون از صلاحیت قانون گذاری در خصوص حمایت از حیوانات برخوردار است. ۲- دستگاه قانون گذاری فدرال در مورد تنظیم موارد ذیل اقدام می نماید: الف- حفاظت از حیوانات و توجهات لازم به آنها؛ ب- استفاده از حیوانات و تجارت آنها؛ پ- حمل و نقل با حیوانات؛ ت- عمل و آزمایش بر روی حیوانات؛ ث- ذبح و سایر روش های کشتار حیوانات؛ ج- واردات حیوانات و فرآورده های حیوانی».

از نظر تاریخی، اولین قانون مدونی که به‌طور ویژه سوءرفتار با حیوانات را منع کرد در سال ۱۶۴۱ با عنوان آزادی‌های بدنی^۱ توسط گروه خلیج ماساچوست‌ها^۲ وضع شد. کشور انگلستان نیز در قرن ۱۹ «قانون پیشگیری از ظلم و رفتار غیرانسانی با احشام ۱۸۲۲»^۳ را برای حمایت از حیوانات وضع کرد.^۴

با گذشت زمان، مطالعات صورت گرفته در حوزه جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی، با تحولاتی همراه بوده‌است. مطالعات اولیه این جرم‌شناسی بیشتر پیرامون شناسایی گونه‌های حیوانی، حقوق آن‌ها، بزهداران گونه‌های حیوانی و انگیزه‌های آن‌ها شکل می‌گرفت. در واقع در این مرحله، بیشتر بر حقوقی که از نظر کیفری قابل حمایت بود، تأکید می‌شد. اما تحولات اخیر در مطالعات جرم‌شناسی، گرایش جدیدی با عنوان آسیب‌اجتماعی‌شناسی به‌وجود آورد.^۵ طرفداران این حوزه بر این باورند که، جرم‌شناسی فقط به مطالعه‌ی جرم که مفهومی حقوقی است می‌پردازد، حال آن‌که آسیب‌های چندی وجود دارند که با وجود اهمیت و شدت آن‌ها، جرم‌انگاری نشده‌اند. در این حوزه کلیه عواملی که به نوعی می‌توانند به گونه‌های حیوانی یا محیط زیست آنها آسیب وارد سازند بررسی می‌شوند؛ از جمله آلودگی هوا، افزایش دمای هوا، ذوب‌شدن یخ‌های قطبی، گسترش فناوری‌های زیستی، استفاده از تسلیحات هسته‌ای و غیره (Hughes & Lawson, 2011: 1-2). بنابراین، در حال حاضر علاوه بر جرایم علیه حیوانات، آسیب‌هایی که می‌توانند به آن‌ها صدمه وارد کنند، حتی اگر عنوان مجرمانه‌ای نداشته باشند نیز، مورد توجه جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی قرار گرفته است. در واقع، مفهوم حقوق حیوانات نسبت به مرحله پیش از گستره بیشتری برخوردار شده و به نظریه رفاه‌گرایی به‌معنای عام نزدیک‌تر شده است. به این ترتیب در این مرحله، منظور از حقوق حیوانات، تمامی فعالیت‌های بشری است که می‌توانند به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در حیوانات ایجاد رنج و درد نمایند.

در دیدگاه این جرم‌شناسی، چهار دلیل مهم برای مطالعه جرایم و آسیب‌ها علیه گونه‌های حیوانی وجود دارد: ابتدا، جرایم و آسیب‌ها در این حوزه سبب کاهش گونه‌ها و در برخی از موارد

1. the Body of Liberties

2. Massachusetts Bay Colony

3. "Act to prevent the cruel and improper treatment of cattle"

۴. در این خصوص رأی صادره از دادگاه فسا در خصوص آتش زدن الاغ بدون صاحب که فرد مرتکب به جرم تحریق (آتش زدن) حیوان بلاصاحب محکوم شد، قابل توجه است (رأی صادره از شعبه ۱۰۲ دادگاه جزایی فسا به شماره دادنامه ۸۷۰۹۹۷۷۱۱۲۰۰۴۱۷).

۵. در این خصوص بنگرید به: نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ «از جرم‌شناسی تا آسیب اجتماعی‌شناسی». یادنامه شادروان دکتر رضا نوربها، ضمیمه مجله تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۵۶، زمستان ۱۳۹۰، صص ۱۰۱۵-۱۰۳۲.

انقراض آن‌ها می‌شود. دوم، انسان با برهم زدن چرخه زندگی گونه‌های حیوانی، اکوسیستم آن‌ها را مختل کرده و بر نوع زندگی آن‌ها تأثیر منفی می‌گذارد. سوم، در برخی از موارد جرایم ارتكابی علیه گونه‌های جانوری با سایر جرایم به ویژه قاچاق و جرایم سازمان‌یافته ارتباط نزدیکی پیدا می‌کند و چهارم، مطالعه پیرامون این موارد به بهبود سیاست‌ها و رویه‌های اتخاذی برای مبارزه با این پدیده کمک شایانی می‌کند (Coston et al, 2012: 76-77).

با توجه به این موارد، مطالعه حاضر در پی پاسخ به این پرسش‌ها است که حیوانات چه جایگاهی در مطالعات جرم‌شناسی به خود اختصاص داده‌اند؟ و همچنین، مطالعات جرم‌شناسی چه نقشی در نقد و ارتقای حقوق حیوانات داشته است؟

در پاسخ به این پرسش‌ها، این پژوهش بر این فرض مبتنی است که جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی به‌عنوان یکی از شاخه‌های تخصصی جرم‌شناسی انتقادی، با نگاهی انتقادآمیز به بررسی و دسته‌بندی حقوق حیوانات، آسیب‌ها و بزهدکاران پرداخته و نظام عدالت کیفری حوزه حیوانات را به چالش می‌کشد.

از آن‌جا که بررسی حقوق حیوانات و مواردی که منجر به نقض آن‌ها می‌شود، نیازمند شناسایی شیوه‌های نقض این حقوق و کسانی است که آن‌ها را نقض می‌کنند تا بتوان سیاست‌های سنجیده‌ای در این خصوص اتخاذ کرد، در راستای پاسخ به پرسش‌های این پژوهش و تحقیق در خصوص فرضیه مطرح شده، ابتدا گونه‌های متفاوت جرایم و آسیب‌ها علیه گونه‌های حیوانی بیان و سپس در مقام پاسخ و سامان‌دهی به این جرایم و آسیب‌ها، دسته‌بندی بزهدکاران عرصه حیوانات و ریشه‌یابی ارتكاب جرم توسط آنان مطرح می‌شود.

گفتار اول: گونه‌شناسی جرایم و آسیب‌ها در جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی

در این سال‌ها بزهدیدگی گونه‌های حیوانی بر اثر تغییر و تحولات صنعتی در حال افزایش است. در نتیجه، مطالعه حیوانات و حقوق آن‌ها برای کاستن از بزهدیده واقع شدن آن‌ها اهمیت خاصی پیدا کرده است. در این بین، جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی با نگاهی انتقادی به کاستی‌های نظام عدالت کیفری و دستگاه‌های مجری قانون، بزهدیده‌گی یا قربانی شدن گونه‌های حیوانی را از این بُعد مطالعه می‌کند.

مطالعه گونه‌شناسی جرایم و آسیب‌ها علیه گونه‌های حیوانی از یک‌سو، نوع جرایم ارتكابی علیه گونه‌های حیوانی و میزان بزهدیدگی آن‌ها در هر یک از انواع جرایم و حوزه‌های آسیب‌زا را مشخص می‌کند و از سوی دیگر، موجب می‌شود تا دولت‌ها در برخورد با مرتکبان این گونه جرایم و حوزه-

های آسیب زا با توجه به ماهیت جرم و آسیب، نوع واکنش به آنها را اولویت‌بندی و اقدام به تخصیص منابع نمایند.

بندیکم: جرایم علیه گونه‌های حیوانی

جرم در حوزه حقوق حیوانات، رفتار (فعل یا ترک فعل) غیرقانونی است که با نقض قوانین داخلی این حوزه یا مقررات محیط زیست همراه است و ارتکاب آن موجب تعقیب و اعمال ضمانت‌اجراهای کیفری علیه وی می‌شود. نتیجه این رفتار می‌تواند به آسیب‌دیدن، کشته‌شدن و یا انقراض گونه حیوانی، به فروش رفتن و یا استثمار و بهره‌کشی آنان منجر شود.

اما از منظر جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی، جرم علیه گونه‌های حیوانی عبارت از هر رفتاری است که به ورود درد، رنج و یا مرگ حیوان منجر شود یا «حقوق رفاهی» آن را به مخاطره اندازد. در این میان، سوءرفتار با حیوانات به اشکال مختلف و به صورت فیزیکی، روانی یا احساسی و با استفاده از رفتار مثبت سوءرفتار یا فعل منفی بی‌مبالاتی و به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم، همراه با سوءنیت یا بدون سوءنیت قابل تحقق است (Hughes & Lawson, 2011:2). البته باید توجه داشت که برخی از اشکال سوءرفتار مانند ذبح، شکار و صید ممکن است از نظر اجتماعی مقبول باشد.

هدف جرم‌شناسان گونه‌های حیوانی از مطالعه جرایم علیه گونه‌های حیوانی، این است که مجریان قانون را وادار سازند تا آمار و اطلاعات دقیقی از بزه‌کاران و حیوانات قربانی‌شده در این حوزه در اختیار جامعه قرار دهند تا به پدیده بزه‌دیدگی گونه‌های حیوانی به عنوان یکی از اولویت‌ها در تصمیم‌گیری‌های خویش توجه نمایند (Beirne, 2002: 384-385). جرایم ارتكابی این حوزه دارای ابعاد مختلف داخلی و بین‌المللی است. بر همین اساس، اسناد تصویب‌شده در این حوزه در دو سطح داخلی و بین‌المللی به حمایت از حیوانات می‌پردازند.

۱. در حقوق داخلی

جرایم علیه گونه‌های حیوانی با توجه به فرهنگ غالب بر کشورهای مختلف متنوع و متفاوت است. در این میان، برخی از کشورها جرایم علیه گونه‌های حیوانی را به طور مطلق تعریف کرده‌اند و برخی دیگر، مصادیق آن را برشمرده‌اند.

برای مثال، کشور آلمان که قوانین مطلوبی در حمایت از حقوق حیوانات دارد در ماده ۱ قانون حمایت از حیوانات مصوب ۱۹۷۲^۱ مقرر داشته: «هیچ کس نباید بدون دلیل قابل قبول صدمه‌ای به حیوانات برساند یا سبب ورود آسیب به آنها شود». ماده مذکور، از کلیه حیوانات اعم از خانگی و وحشی حمایت می‌کند. براساس این ماده، مرتکب با مجازات‌های کیفری مواجه خواهد شد. همچنین، در ماده ۵۲۱-۱ قانون مجازات فرانسه^۲ از بخش سایر مقررات مربوط به جنایات و جنحه‌ها، مبادرت به انجام هر عمل غیرضروری (در مکان عمومی یا هر جای دیگری) را که به آسیب یا بد رفتاری شدید از قبیل سوءاستفاده جنسی از حیوانات منجر شود یا ارتکاب عملی که آزار حیوانات خانگی و اهلی یا حیوان تحت سلطه را در پی داشته باشد، ممنوع دانسته و برای مرتکب زندان و جزای نقدی تعیین کرده‌است.

ایتالیا نیز مبتکرانه، جرایم علیه احساسات نسبت به حیوانات^۳ را جرم‌انگاری نموده‌است؛ بر این اساس، هرگونه رفتار یا عملی که علیه حیوانات انجام شود و ماهیت آن رفتار و عمل به‌گونه‌ای باشد که احساسات عمومی را جریحه‌دار نماید، قابل پیگرد جزایی است (Krsti 2012: 47-49). زیرا، براساس یافته‌های موجود، جرم در حوزه حیوانات، تنها مشمول اقداماتی که به جسم آن‌ها آسیب وارد می‌کند، نمی‌شود. بلکه می‌تواند هر آن‌چه که روح حیوانات را نیز دستخوش تعرض قرار دهد، دربرگیرد.

در حقوق ایران اسنادی در دو سطح تقنینی و فروتقنینی در راستای حمایت از حقوق حیوانات به تصویب رسیده‌اند. در سطح تقنینی چند قانون قابل توجه است. ماده ۶۸۰ قانون تعزیرات^۴ ۱۳۷۵ شکار و صید حیوانات و جانوران وحشی حفاظت شده را جرم‌انگاری کرده‌است. در ماده مذکور، عبارت «برخلاف مقررات و بدون مجوز» و «حیوانات و جانوران وحشی حفاظت شده» با توجه به قانون شکار و صید ۱۳۴۶ تفسیر می‌شود. شورای عالی حفاظت محیط زیست در مصوبه شماره ۱۶۸ مورخ ۷۸/۳/۶ مصادیق بند(ت) ماده ۳ قانون شکار و صید را تعیین کرده‌است. در این مصوبه گونه‌های حیوانی به گروه پستانداران وحشی، پرندگان وحشی، خزندگان وحشی، آبزیان، دوزیستان و سخت‌پوستان تقسیم شده‌اند. در این میان، چهار دسته در زیر مجموعه هرگروه قرار گرفته‌است: گونه‌های منقرض شده، گونه‌های در معرض خطر انقراض، گونه‌های حمایت و حفاظت شده و گونه-

1. the Animal Protection Act, adopted in 1972 and revised several times (1986, 1998, 2001, 2006, 2010)

2. Article 521-1 The French Penal Code

3. Offences against the feelings for animals

۴. ماده ۶۸۰: «هرکس برخلاف مقررات و بدون مجوز قانونی اقدام به شکار و صید حیوانات و جانوران وحشی حفاظت شده نماید به حبس از سه ماه تا سه سال و یا جزای نقدی از یک و نیم میلیون ریال تا هجده میلیون ریال محکوم خواهد شد.»

های غیر حمایت‌شده (عادی). همچنین، گونه‌های زیانکار^۱ در زیر مجموعه پرندگان وحشی قرار می‌گیرد. بدین ترتیب، این ماده صرفاً گونه‌های حفاظت و حمایت شده که بخش کوچکی از جامعه گونه‌های حیوانی است را تحت حمایت قرار می‌دهد. این در حالی است که گونه‌های در معرض خطر انقراض که در معرض ریسک بیشتری قرار دارند از حمایت کیفری برخوردار نیستند.

قانون دیگری که می‌تواند به نوعی در راستای حمایت از حقوق حیوانات باشد قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴/۲/۳ است. براساس این قانون، اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی هوا را فراهم نماید ممنوع است^۲ و با ضمانت‌اجرا همراه خواهد بود. با این حال، ضمانت-اجراهای کیفری که برای برخورد با متخلفان در این قانون تعیین شده است؛ اعم از جزای نقدی و حبس تعزیری با توجه به اثرات نامطلوب آلودگی هوا بر روی حیوانات و محیط زیست بسیار ناچیز است.

در سطح فروتقنینی نیز چند آیین‌نامه به تصویب رسیده است که از میان آن‌ها آیین‌نامه ورود و فروش و مصرف سموم دفع آفات نباتی، حیوانی و خانگی ۱۳۴۲/۳/۶ و آیین‌نامه اجرایی کنترل و نظارت بهداشتی بر سموم و مواد شیمیایی ۱۳۷۸/۶/۱۴ در این حوزه قابل توجه است. این آیین-نامه‌ها، چگونگی استفاده از سموم و دفع آفات نباتی را قاعده‌مند کرده‌اند. ماده ۹ آیین‌نامه ورود و فروش و مصرف سموم دفع آفات نباتی، حیوانی و خانگی، واردکنندگان و سازندگان سموم را مکلف به ارائه کلیه اطلاعات فنی در خصوص سم به وزارت کشاورزی کرده است. به علاوه، براساس تبصره این ماده باید برخی از اطلاعات به اداره پزشکی قانونی ارسال شود تا اطلاعات کامل در خصوص محل تجمع این سم در بدن انسان و حیوانات خون گرم، احتیاطات لازم، نحوه معالجه آن، جمع-آوری شود.

در برخی از مواد این آیین‌نامه، حمایت‌های خاصی برای گونه‌های حیوانی در نظر گرفته است. برای مثال، ماده ۱۵، حمل سموم با کامیون یا واگون حامل مواد غذایی و یا حامل موادی که پس از تحویل مکانیکی یا شیمیایی و یا فیزیکی به مصرف تغذیه انسان یا دام می‌رسد اکیداً ممنوع کرده است. هم‌چنین ماده ۲۷ استعمال سموم به منظور دفع آفات نباتی در برخی از دوره‌های زمانی را

۱. حیوانات زیان‌کار به موجوداتی اطلاق می‌شوند که موجب بروز خسارت نامتعارف برای انسان خواهند شد. در ماده ۵ آیین‌نامه اجرایی قانون شکار، جانورانی زیانکار شناخته شده‌اند که به مزارع، باغات و حیوانات زیان و آسیب می‌رسانند؛ خالقی، ۱۳۸۹: ۱۷۰.

۲. در این قانون منظور از آلودگی هوا عبارتست از وجود و پخش یک یا چند آلوده‌کننده اعم از جامد، مایع، گاز، تشعشع پرتوزا و غیر پرتوزا در هوای آزاد به مقدار و مدتی که کیفیت آن را به طوری که زیان‌آور برای انسان و یا سایر موجودات زنده و یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد تغییر دهد.

ممنوع کرده است. براساس بند الف این ماده، سمپاشی در مدت حداقل ۱۵ روز قبل از جمع و برداشت میوه و محصولات است که به مصرف غذایی انسان و دام می‌رسد و یا در تهیه مواد غذایی به کار خواهد رفت و همچنین، برداشت محصولات زیر درختان سمپاشی شده و تعلیف دام‌ها در باغ‌ها و مزارع سمپاشی شده در این مدت ممنوع است. باوجود این، تنها ضمانت اجرای در نظر گرفته شده برای این اقدامات حبس تکدیری از دو روز تا ده روز قابل تبدیل به جزای نقدی از قرار روزی ده تا پانصد ریال و غرامت تا دویست ریال می‌باشد که در صورت تکرار علاوه بر مجازات فوق دادگاه محکومیت متخلف را به اداره کشاورزی و شهرداری برای استرداد و لغو پروانه صادره به نام متخلف اعلام می‌کند.

۲. در حقوق بین‌الملل

بُعد جهانی این جرایم مستلزم داشتن اسناد (مقررات) بین‌المللی کارآمد در مبارزه با مرتکبان آن است. امروزه، گونه‌های حیوانی و محیط زیست آنها دیگر متعلق به کشور و یا قوم و قبیله خاصی نیست و به یک میراث مشترک جهانی تبدیل شده که سرنوشت آنها برای تک‌تک انسان‌ها حایز اهمیت است و هرگونه آسیب به گونه‌های حیوانی کل افراد بشری را متأثر می‌سازد.^۱ بر این اساس، اسنادی تدوین و تصویب شده‌اند؛ از جمله، اعلامیه جهانی رفاه حیوانات^۲ که در ۱۵ اکتبر ۱۹۷۸ برای حمایت از حقوق حیوانات توسط جامعه حمایت از حیوانات^۳ در پاریس به تصویب رسیده است. این اعلامیه که از بُعد اخلاقی- فلسفی حایز اهمیت است در واقع، تلاش برای شناسایی حقوق حداقلی برای دیگر ساکنین کره خاکی، یعنی حیوانات است. ماده ۲ اعلامیه مقرر داشته است که همه حیوانات حق بر احترام دارند. بدین ترتیب، انسان‌ها باید به حقوق حداقلی حیوانات احترام بگذارند. از حقوق حداقلی که این اعلامیه به آنها اشاره نموده عبارت است از عدم برخورد نامناسب و بی‌رحمانه با حیوانات، استفاده از روش‌های سالب حیات حیوانات به گونه‌ای که کمترین درد و رنج را برای آنها به همراه داشته باشد و الزام به برخورد مناسب با مرده حیوان. به علاوه، در این اعلامیه

۱. براساس، ماده ۲ کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان یونسکو ۱۹۷۲ (ایران در تاریخ ۲۷/۱۳۵۳/۸ به آن پیوسته است)، میراث طبیعی عبارت است از:

«آثار طبیعی متشکل از ترکیبات فیزیکی و زیست‌شناسی یا مجموعه‌ای از این نوع ترکیبات که از نظر زیبایی شناسی یا علمی حایز ارزش جهانی استثنایی هستند، ترکیبات ارضی و جغرافیایی طبیعی و مناطق کاملاً مشخص که زیستگاه حیوانات و منطقه رشد گیاهان مورد تهدید بوده، از نظر علمی و حفاظت ارزش جهانی استثنایی هستند، محوطه طبیعی یا مناطق طبیعی که دقیقاً مشخص شده و به لحاظ علمی، حفاظت یا زیبایی دارای ارزش جهانی هستند.»

2. The Universal Declaration on Animal Welfare (UDAW)
3. The World Society for the Protection of Animals (WSPA)

گونه‌های حیوانی وحشی نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند و هرگونه محرومیت از حق زندگی و تولید نسل آن‌ها در اثر شکار و صید و هرگونه استفاده برای مقاصد غیرحیاتی برخلاف این حق شناخته می‌شود. از جمله نوآوری‌های این اعلامیه شناسایی جنایت علیه حیوانات و نسل‌کشی گونه‌های حیوانی است. بر این اساس، هر فعل غیرضروری که منجر به مرگ حیوانات و هرگونه تصمیمی که منجر به چنین عملی شود به مثابه جنایت علیه حیات حیوان است. همچنین هر فعلی که موجب به خطر افتادن گونه‌های وحشی گردد و هر تصمیمی که منجر به چنین افعالی گردد، نسل‌کشی و کشتار حیوانات وحشی تلقی می‌شود.^۱

همچنین، در سال ۲۰۱۳ شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل قطعنامه پیشگیری از جرم و پاسخ‌های نظام عدالت کیفری به قاچاق غیرقانونی گونه‌های حیوانی و گیاهی حمایت‌شده^۲ را به تصویب رساند. براساس، ماده ۱ قطعنامه مذکور، از دولتهای عضو خواسته می‌شود که اقدامات مقتضی برای پیشگیری و مبارزه با قاچاق غیرقانونی گونه‌های حمایت‌شده جانوری و گیاهی از طریق قانونگذاری‌های لازم در بخش پیشگیری، تحقیق و تعقیب به عمل آورند. به‌علاوه، بر افزایش همکاری‌های دوجانبه، فرامنطقه‌ای، منطقه‌ای و بین‌المللی بین نهادهای مجری قانون در تحقیق و مبادله اطلاعات تأکید می‌شود. همچنین از دولت‌ها خواسته تا با جدیت، در صورت ضرورت، رژیم‌های حقوقی و کیفری داخلی و اجرای قانون و صلاحیت قضایی خود را مطابق با تعهدات بین‌المللی بازنگری کنند تا در حوزه ضمانت‌اجراها در برخورد با قاچاق گونه‌های حیوانی و گیاهی با خلأیی مواجه نشوند.

کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های حیوانی و گیاهان وحشی در معرض خطر انقراض و نابودی واشنگتن (مصوب ۱۹۷۳)^۳ نیز در این حوزه به تصویب رسیده است. در بند ۲ ماده ۳ این کنوانسیون، مقام اداری دولت صادرکننده مکلف است تا تأیید کند که گونه‌های حیوانی برخلاف قوانین حفاظت حیوانات و گیاهان آن دولت تحصیل نشده‌اند. البته در این کنوانسیون تعیین بزهکار و نحوه برخورد با وی برعهده حقوق داخلی قرار گرفته و خود مستقیم بدان ورود نکرده‌است.

۱. درخصوص بررسی این اعلامیه بنگرید به:

مشهدی، علی (آذر و دی ۱۳۹۰)، اعلامیه جهانی حقوق حیوانات، ماهنامه دادگستر، سال هشتم، شماره ۴۶، صص. ۳۵-۳۷.

Gibson, Miah (2011), The Universal Declaration on Animal Welfare, Deakin Law Review, Vol.16, No.2.

2. Crime prevention and criminal justice responses to illicit trafficking in protected species of wild fauna and flora, Resolution adopted by the Economic and Social Council on 25 July 2013.

۳. ایران نیز در سال ۱۳۵۲ بدان ملحق شده است.

با این حال، هنوز مقررات بین‌المللی کارآمدی در برخورد با جرایم علیه گونه‌های حیوانی و محیط زیست آن‌ها تدوین نشده‌است. دولت‌ها در روابط بین‌المللی خود کمتر به جرایم علیه گونه‌های حیوانی می‌پردازند. هم‌چنین، نهادها و سازمان‌های مردم‌نهاد کمتری در حوزه حقوق حیوانات فعالیت می‌کنند و فشار کمتری از سوی آنان بر دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی وارد می‌شود. در نتیجه، تصویب قوانین بین‌المللی در حوزه حقوق حیوانات بسیار اندک و گاه فاقد ضمانت‌اجراهای کیفری است.

بند دوم: آسیب‌ها در حوزه گونه‌های حیوانی

در سال‌های اخیر، مطالعات جدید در حوزه حقوق حیوانات سمت و سوی آسیب اجتماعی شناسی به خود گرفته‌است؛ زیرا گونه‌های حیوانی تنها قربانی شکار و صید نمی‌شوند، بلکه تحولات زندگی انسان‌ها این گونه‌ها و محیط زیست آنها را نیز متأثر ساخته‌است. به‌گونه‌ای که آسیب‌های ناشی از این تحولات بسیار گسترده‌تر از اعمال سنتی است. جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی در این راستا، علاوه بر مطالعه جرایم علیه حیوانات^۱، درصد مطالعه سوءاستفاده از حیوانات نیز می‌باشد؛ زیرا، مصادیق جرایم علیه گونه‌های حیوانی که وارد قوانین کیفری شده، بسیار محدود است. در نتیجه، بسیاری از اعمالی که منجر به سوء استفاده از حیوانات می‌شوند یا به حیات آنان آسیب وارد می‌کنند، بدون تعقیب باقی می‌مانند. این آسیب‌ها می‌توانند ناشی از فعالیت‌های متفاوتی باشند که در سه دسته کلی قرار می‌گیرند.

۱. آسیب‌های ناشی از آلودگی‌های محیطی و تغییرات اکوسیستمی

چندین نوع آلودگی وجود دارند که می‌توانند بر حیات یا کیفیت حیات گونه‌های حیوانی تأثیرات منفی بگذارند، از جمله، آلودگی‌های هوا، صوتی، نوری، صنعتی و شیمیایی، حرارتی و هم‌چنین آلودگی‌های ناشی از فناوری هسته‌ای که منجر به تغییر در اکوسیستم و بهداشت محیط‌های زندگی گونه‌های حیوانی می‌شوند. آلودگی‌های مذکور باعث برهم‌خوردن نظم زندگی گونه‌های حیوانی و گاه مهاجرت اجباری آنها از زیستگاه طبیعی خود و انزوا و کاهش جمعیت‌های حیات وحش شده‌است.^۳ در این زمینه، آلودگی صوتی، بر قدرت شنوایی حیوانات تأثیرات سوئی داشته و به‌علاوه، موجب افزایش ضربان قلب و تنفس و عکس‌العمل‌های تند عصبی و تغییرات رفتاری مانند کاهش

1. Crimes against animals
2. Animal abuse

۳. بنگرید به شق ۴ بند الف از ماده ۶ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست.

تولید مثل و کاهش نسل و فراموش کردن محل زیستگاه می‌شود (<http://www.naturesounds.org/conservENW.htm>). آلودگی نوری نیز بر زیست و ژنتیک حیوانات تأثیر بدی داشته است. استفاده از نورهای مصنوعی در شب علاوه بر این که بر زندگی گونه‌های حیوانی که در شب فعالیت می‌کنند، خدشه وارد کرده، در نحوه جهت‌یابی پرندگان مهاجر اثر منفی گذاشته است و به گم شدن مسیر مهاجرت منجر می‌شود. هم‌چنین، در نحوه ارتباط آن‌ها با یکدیگر اختلال وارد می‌کند و بر تولید مثل آنها اثر منفی بر جای می‌گذارد (Longcore & Rich, 2004: 191° 198). نتیجه تمامی این آسیب‌ها، ایجاد تغییرات آب و هوایی و برهم خوردن فصول است. به گونه‌ای که بسیاری از پرندگان، دیگر در فصول مهاجرت اقدام به این کار نمی‌کنند. علاوه بر این، تغییرات آب و هوایی بر جمعیت گونه‌های حیوانی^۱ اثر منفی داشته و موجب تغییر در زیست‌بوم^۲ آنها می‌شود؛ همین امر موجب شده که از مقاومت آنها در برابر موقیعت‌های سخت کاسته و بر میزان آسیب‌پذیری آنها افزوده شود (Hofmeister et al, 2012: 3).

در حقوق ایران بر اساس قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳/۳/۲۸، حفاظت و بهبود و بهسازی محیط زیست و پیشگیری و ممانعت از هر نوع آلودگی و هر اقدام مخربی که موجب برهم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست می‌شود و هم‌چنین کلیه امور مربوط به حیوانات وحشی و آبزیان داخلی از وظایف سازمان حفاظت محیط زیست است و چگونگی حمایت از گونه‌های حیوانی مشخص شده است. این سازمان وظیفه شناسایی زمینه‌های آسیب به گونه‌های حیوانی و محیط زیست و پیشگیری از رخداد چنین آسیب‌هایی را برعهده دارد (عبداللهی و فریادی، ۱۳۸۹: ۱۶۳-۱۷۳).

به منظور پیشگیری و برخورد با چنین آسیب‌هایی می‌توان به چند سند در ایران اشاره نمود. برای نمونه، قانون مدیریت پسماندها مصوب ۱۳۸۳/۲/۳۰ و آیین‌نامه اجرایی آن مصوب ۱۳۸۴/۵/۵، به نحوه مدیریت پسماندها پراخته است. هم‌چنین، ضوابط و روش‌های مدیریت اجرائی پسماندهای برقی و الکترونیکی مصوب ۱۳۸۹/۲/۸ شورای عالی حفاظت محیط زیست در این خصوص شایان توجه است. ماده ۵ آیین‌نامه «سازندگان و فرموله‌کنندگان و فروشندگان و مصرف‌کنندگان مواد شیمیایی و سموم و شرکت‌های خدمات دفع آفات نباتی، دامی و خانگی» نیز، فومیگاسیون و ضدعفونی را مکلف ساخته است که به منظور حفظ و تأمین سلامت انسان و محیط زیست، کلیه دستورالعمل‌ها، استانداردها و موازین بهداشتی و زیست‌محیطی کشور را رعایت نمایند. با وجود این، قوانین مذکور صرفاً حمایت‌های حداقلی از محیط زیست را پیش‌بینی کرده‌اند و بیشتر به‌مانند یک

1. Community Changes
2. Habitat Alteration

توصیه‌نامه عمل می‌کنند تا سندی الزامی^۱. همان‌طور که در خصوص آسیب‌های ناشی از پرتوهای مضر که در نتیجه استفاده روزافزون از فناوری‌های هسته‌ای ایجاد شده‌اند و آسیب‌های جدی به گونه‌های حیوانی وارد می‌کنند، با وجود تدوین قانون حفاظت در برابر اشعه مصوب ۱۳۶۸/۱/۲۰، اشاره‌ای به خسارت وارد به گونه‌های حیوانی و محیط زیست نشده است.^۲

۲. آسیب‌های ناشی از برخورد ابزارگونه با حیوانات

افزایش نگاه ابزاری به حیوانات موجب شده تا از آن‌ها به‌عنوان سوژه‌های مناسبی برای انجام آزمایشات استفاده شود. با افزایش آزمایشات زیستی و پزشکی بر روی حیوانات همه ساله، گونه‌های حیوانی خاصی قربانی خطاهای آزمایشگاهی می‌شوند، بدون توجه به این‌که تمامی مهره‌داران و برخی بی‌مهره‌گان دارای قابلیت احساس درد هستند و فرایندهای دردناک برای انسان در مورد حیوانات نیز ایجاد درد و ناراحتی می‌نماید (احمدی: ۱۷). تا چند سال پیش مقررات خاصی درباره نحوه استفاده از حیوانات برای مطالعات آزمایشگاهی تدوین نشده بود.^۳ اما با توجه به این درد و رنج و جهت کاستن از آن‌ها و پس از تدوین و تصویب برخی از اسناد، استفاده از فناوری‌های جدید، به عنوان جای‌گزین تدریجی استفاده از حیوانات در آزمایشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی، به صورت یک گزینه جدی مطرح شد (Gail, 2012:57).

نگاه ابزارگونه به حیوانات تنها به انجام آزمایشات با استفاده از آنان ختم نمی‌شود، بلکه گرایش به تجارت و نگهداری گونه‌های حیوانی نادر و کمیاب به عنوان کالای لوکس نیز موجب آسیب جدی بر حیات گونه‌های حیوانی شده است. به‌طور کلی، تجارت گونه‌های وحشی و مشتقات حاصله از این گونه‌ها، سالیانه میلیاردها دلار را به خود اختصاص می‌دهد که این امر سبب به خطر انداختن جان میلیون‌ها گونه گیاهی و حیوانی در جهان می‌شود. تجارت این گونه‌ها از تنوع زیادی برخوردار

۱. آیین‌نامه اجرایی کنترل و نظارت بهداشتی ۱۳۷۸/۶/۱۴ بر سموم و مواد شیمیایی، مقررات خاصی را در خصوص چگونگی استفاده از سموم و مواد شیمیایی برای جلوگیری از ورود آسیب به گونه‌های حیوانی مقرر نکرده است.

۲. در این خصوص بنگرید به: قاسمی، ناصر (۱۳۸۰)، حقوق کیفری محیط زیست: مطالعه تطبیقی در حقوق ملی و بین‌المللی، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، چاپ اول.

۳. در همین زمینه کنوانسیون اروپایی حمایت از گونه‌های مهره‌دار برای استفاده در آزمایشات و دیگر استفاده‌های علمی در سال ۱۹۸۶ به تصویب رسیده است. (European Convention for the Protection of Vertebrate Animals Used for Experimental and other Scientific Purposes, Strasbourg, 18.III.1986)

آگاهی از توجهات نظری استفاده از حیوانات در آزمایشگاه‌ها و پاسخ‌های داده شده به آنها به مقاله زیر رجوع کنید: Cochrane, Alasdair (2007), Animal Rights and Animal Experiments: an Interest-Based Approach, Springer, Res Publication, No.13, pp.293° 318.

است، به طوری که از گیاهان و حیوانات زنده گرفته تا محصولات مشتق از آن، مواد غذایی و درمانی، وسایل و ابزار موسیقی و تزئینی جزء این تجارت قرار می‌گیرد (رمضانی، ۱۳۸۸: ۷۸). در این خصوص کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های حیوانی و گیاهان وحشی در معرض خطر انقراض و نابودی واشنگتن، سعی در اعمال نظارت و ضابطه‌مند نمودن تجارت این گونه‌ها داشته و شروطی برای آن مقرر نموده است.^۱ اما هیچ ضمانت‌اجرایی در این خصوص پیش‌بینی نکرده است.

۳. آسیب‌های ناشی از راه‌سازی

توسعه حمل و نقل از طریق ایجاد شبکه‌های راه‌سازی از دیگر عوامل آسیب‌زا به گونه‌های حیوانی و محیط زیست آنهاست. راه‌سازی از طرق مختلفی موجب آسیب به گونه‌های حیوانی می‌شود؛ مانند عبور جاده از میان زیستگاه آنان که باعث تجزیه زیستگاه می‌گردد. به‌علاوه، عدم رعایت استانداردهای مربوط در زمان راه‌سازی موجب بروز تلفاتی به گونه‌های حیوانی می‌شود. در مطالعه انجام شده در خصوص تأثیرات جاده آسیایی بر مرگ و میر حیات وحش پارک ملی گلستان، عوامل مختلفی که در قربانی شدن گونه‌های حیوانی نقش مؤثری داشتند عبارت بودند از: عدم اطلاع رسانی کافی به رانندگان به دلیل عدم نصب تابلوهای هشداردهنده، عدم ایجاد محدودیت در سرعت و نصب سرعت‌گیر، عدم ایجاد زیرگذرهای مناسب و بازسازی آنها در مدت زمانی مشخص، عدم مبادرت به افزایش دید جاده در محل‌های حادثه‌خیز با نصب چراغ، عدم ممنوعیت ریختن زباله در اطراف جاده‌ها و عدم ایجاد کارگاه‌های آموزش صلح با محیط زیست و حیوانات (صفایی و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۷-۱۶).

در این زمینه، گاه مقرراتی در زمینه نحوه نصب گاردریل در کنار جاده‌ها برای جلوگیری از ورود حیوانات به جاده‌ها، نصب تابلوهای اعلام خطر عبور گونه‌های حیوانی و گاه ایجاد روشنایی برای بهتر دیدن گونه‌های حیوانی وضع شده است. همان‌طور که قانون ایمنی راه‌ها و راه‌آهن مصوب ۱۳۴۹/۴/۷ وزارت راه را مکلف ساخته که کلیه علائم مربوط به مقررات رانندگی و محل‌های توقف مجاز و سایر علائم لازم را که برای پیشگیری از خطرات احتمالی تصادف لازم است، در طول راه برای اطلاع رانندگان نصب کند. به‌علاوه، براساس این قانون عبور دادن دام از شاهراه‌ها ممنوع است.

۱. «الف- مقام علمی دولت صادرکننده تأیید نماید که این امر برای بقای آن گونه‌ی به خصوص مضر نخواهد بود؛

ب- مقام اداری دولت صادرکننده متقاعد گردد که نوع مزبور بر خلاف قانون حفاظت گیاهان و جانوران آن دولت تحصیل نشده است؛

ج- مقام اداری دولت صادرکننده متقاعد شود که هر نوع زنده به نحوی آماده و حمل خواهد شد که خطر صدمه دیدن و بیماری آن نوع زنده و رفتار ظالمانه نسبت به آن حداقل باشد».

اما توجه این قانون تنها بر حیوانات اهلی معطوف شده و حمایت خاصی از گونه‌های حیوانی نادر و کمیاب به عمل نیاورده است.

همچنین در قوانین و مقررات راهنمایی و رانندگی نیز دو ماده ۲۰۹ و ۲۱۰ آیین‌نامه راهنمایی و رانندگی (مصوب ۱۳۸۴/۴/۸) به مقوله گونه‌های حیوانی توجه داشته است. ماده ۲۰۹ یکی از اعمال ممنوع در خیابان را بستن، خوراک دادن و رها کردن دام‌ها و پرندگان قلمداد کرده است. براساس ماده ۲۱۰^۱ نیز کسانی که هدایت احشام و حیوانات را برعهده دارد و راننده‌ای که مسئول هدایت وسیله نقلیه است، باید اقدامات لازم برای جلوگیری از صدمه و برخورد حیوانات با وسیله نقلیه را انجام دهند.

با این حال، چالش مهم این مواد قانونی این است که بیش از اینکه درصدد حمایت از حیوانات و گونه‌های حیوانی باشند، سعی در حمایت از انسان‌ها و به ویژه رانندگان دارند. بدین ترتیب، بیش از این که یک جرم در حوزه حیوانات تلقی گردند، آسیبی در این حوزه هستند. به نوعی می‌توان این گونه نتیجه گرفت که در تمامی اسناد متذکر در این بخش، بیش از آن که خود حیوانات موضوعیت داشته باشند، به طور غیرمستقیم به منظور حمایت از زندگی و سلامت انسان‌ها از آن‌ها نیز حمایت شده است.

گفتار دوم: گونه‌شناسی بزهکاران در جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی

موضوع اصلی جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی، بررسی قوانین در حوزه حیوانات و نهادهای مجری آن است. این جرم‌شناسی با نگاهی انتقادی درصدد است تا با تصویب قوانین مناسب و اجرای صحیح آن‌ها از بروز مشکلات و آسیب‌ها نسبت به گونه‌های حیوانی پیشگیری نماید. از منظر این جرم‌شناسی، قوانین فعلی در حمایت از حیوانات، خواه در سطح داخلی و خواه بین‌المللی، کارایی لازم را ندارند. در سطح داخلی، قوانینی که برای حمایت از حیوانات به تصویب می‌رسند تمامی حقوق آنان را شناسایی نمی‌کنند. همچنین، حمایت‌های کیفری که برای تضمین اجرای این حقوق مقرر می‌شوند بازدارندگی کمی دارند و خود مشوقی برای بزهکاران در ارتکاب این جرایم هستند. به علاوه،

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱. «هرکس که مسئول حرکت و هدایت حیوانات است، هنگام عبور از عرض یا طول معابر در شب باید از علائم سیار مانند (فانوس، چراغ‌های الکتریکی، دستانه یا راکت شبرنگ دار) استفاده نماید. رانندگان موظفند با دیدن حرکت گله و رمه از سرعت خود کاسته و در صورت لزوم تا عبور احشام توقف نمایند. به هر حال عبور دادن حیوانات از نقاط مشخص شده و تا حد امکان دارای روشنایی ضرورت دارد».

عدم مطالعات جرم‌شناختی در حوزه حیوانات و بزهداران این حوزه باعث شده‌است که مقنن در قانون‌گذاری‌های خود بیشتر براساس بزهدار سنتی و اقتصادی به وضع قانون بپردازد.^۱ مطالعه جرایم و بزهداران مختلف نشان می‌دهد که هر گروه از بزهداران دارای ویژگی‌ها، اهداف و انگیزه‌های خاص خود برای ارتکاب جرایم هستند. در واقع، هر نوع جرمی، بزهداران خاص خود را خواهد داشت که مطالعه این بزهداران تا حد بسیاری می‌تواند چرایی ارتکاب جرم توسط آنان را مشخص کند. به این ترتیب، مطالعه انگیزه‌های ارتکاب جرایم علیه گونه‌های حیوانی (بند یکم) نیز در شناسایی شخصیت بزهداران و چگونگی برخورد با آنها (بند دوم) حایز اهمیت است.

بند یکم: انگیزه‌های بزهداران جرایم علیه حیوانات

شناخت بزهداران و انگیزه‌های آنها برای ارتکاب جرایم علیه گونه‌های حیوانی از اهمیت خاصی در مطالعات جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی برخوردار است. تولد جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی با تولد جرم‌شناسی فمینیستی تقریباً یکسان است. از این رو، نگرش‌های فمینیست‌ها نسبت به قانون و قانونگذار در اندیشه‌های جرم‌شناسان گونه‌های حیوانی اثرگذار بوده است. بدین ترتیب، جرم‌شناسان گونه‌های حیوانی با الهام از دیدگاه‌های جرم‌شناسی فمینیستی، ارتکاب جرایم علیه حیوانات را بیشتر از سوی مردان قابل تحقق می‌دانند. همچنین، ماهیت جرایم علیه گونه‌های حیوانی به تقویت این دیدگاه کمک شایانی کرده‌است. به این معنا که بیشتر جرایم علیه گونه‌های حیوانی ماهیت خشونت‌آمیز دارند که این موارد از سوی مردان بیشتر قابل تحقق است؛ زیرا، به زعم برخی از نویسندگان، مردان بیشتر مرتکبان رفتارهایی چون تجاوز، شکار، تعقیب و گریز و آزار و اذیت می‌شوند (Nurse, 2011: 44-45).

برای تعیین انگیزه‌های ارتکاب جرم، علاوه بر استفاده از مطالعات بخش‌های دولتی، از یافته‌های سازمان‌های مردم‌نهاد نیز استفاده می‌شود. به طور کلی، انگیزه‌های ارتکاب جرایم علیه گونه‌های حیوانی عبارت‌اند از:

۱. انگیزه‌های اقتصادی و تجاری^۲؛ سود سرشار شکار و تجارت گونه‌های حیوانی از یک سو و میل افراد به نگهداری حیوانات نادر و کمیاب در موزه‌های خانگی به صورت آکنده‌سازی شده، از سوی دیگر، انگیزه بزهداران را برای شکار غیرقانونی گونه‌های حیوانی نادر و کمیاب افزایش داده‌است. در این بین، تجارت گونه‌های حیوانی به عنوان یک جرم فراملی مطرح شده که مبارزه با آن نیازمند همکاری‌های بین‌المللی است.

۱. به‌منظور مشاهده این دسته‌بندی به بند دوم از گفتار دوم بنگرید.

2. Profit or commercial gain

البته انگیزه‌های اقتصادی صرفاً به شکار و صید گونه‌های حیوانی محدود نمی‌شود. در برخی از موارد، افراد با هدف تصرف زیستگاه گونه‌های حیوانی اقدام به از بین بردن آنها می‌کنند. تغییر کاربری منطقه از دیگر مواردی است که می‌تواند بزه‌دیدگی گونه‌های حیوانی را تسهیل کند، زیرا در اکثر موارد تغییر کاربری با از بین بردن زیستگاه طبیعی حیوانات و مهاجرت اجباری آنها همراه است.

۲. انگیزه هیجانی و ورزشی؛ در سال‌های اخیر شکار و صید گونه‌های حیوانی با انگیزه‌های تفریحی رواج یافته‌است. این امر سبب شده که سالیانه هزاران گردشگر برای شکار و صید گونه‌های حیوانی به زیستگاه آنها هجوم برند. در این میان، برخی از افراد نیز شکار گونه‌های حیوانی را به صورت یک ورزش دنبال می‌کنند. به گونه‌ای که چندین نفر برای شکار هر چه بیشتر گونه‌های حیوانی با یکدیگر به رقابت می‌پردازند. این امر، با گسترش سلاح‌های گرم شدت یافته و میزان تلفات گونه‌های حیوانی را چندین برابر کرده است.

۳. انگیزه دستیابی به غذا؛ اگر چه در گذشته شکار گونه‌های حیوانی با انگیزه دستیابی به غذا بوده است ولی در حال حاضر نمی‌توان شکار گونه‌های حیوانی به ویژه گونه‌های نادر و کمیاب را با انگیزه دستیابی به منبع غذایی توجیه کرد. در حال حاضر، بیشتر آنها را برای نگهداری در مجموعه‌های خانگی به صورت آکنده‌سازی شکار می‌کنند.^۳

۴. انگیزه‌های سنتی و فرهنگی؛ در برخی از مناطق، شکار و صید گونه‌های حیوانی به عنوان یکی از رسوم و فرهنگ اقوام بومی قلمداد می‌شود. از این رو، آنها چگونگی شکار و استفاده از ابزارهای مختلف را از همان ابتدا به کودکان خویش می‌آموزند و آنها را با خود به شکار می‌برند. در برخی از قبیله‌ها نیز، قبل از این که کودکان به سن بلوغ برسند باید اقدام به شکار کنند (Ibid: 45).

بند دوم: دسته‌بندی بزهکاران

ضعف قانون در مجازات مرتکبان جرایم علیه گونه‌های حیوانی شایان توجه است. به علاوه، کشورهایی که درگیر این موضوع هستند، از ضعف نهادهای قضایی و تعقیب مرتکبان نیز رنج می‌-

1. Thrill or sport

2. Necessity of obtaining food

۳. در ایران ماده واحده قانون راجع به اجازه تاکسیدرمی جانوران در قبال دریافت حق الزحمه (مصوب ۱۳۶۰/۱۲/۹) به سازمان حفاظت محیط‌زیست اجازه داده تا نسبت به تاکسیدرمی جانوران برای مؤسسات تحقیقاتی، علمی، موزه‌ها و نمایشگاهها و سایر اشخاص حقیقی و حقوقی در قبال دریافت حق الزحمه اقدام نماید.

4. Tradition and cultural reasons

برند؛ مانند کشورهای آفریقایی، آسیای شرقی و آمریکای لاتین که علاوه بر برخورداری از تنوع گونه‌های حیوانی، با مشکلات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی نیز دست به گریبان‌اند. در نتیجه از یک‌طرف، سود سرشاری که از ارتکاب جرایم علیه گونه‌های حیوانی در این کشورها بدست می‌آید و ضعف اقتصادی، ناخودآگاه افراد را به سمت ارتکاب این جرایم می‌کشاند و از طرف دیگر، احتمال بی‌کیفرمانی و فرار از مجازات در این کشورها بسیار بالا است. همین امر زمینه لازم برای ارتکاب سازمان‌یافته این جرایم را مهیا کرده است.^۱

جرم‌شناسان گونه‌های حیوانی با توجه به انگیزه‌های بزهکاران و به‌منظور تعیینه پاسخ‌های مناسب، بزهکاران را در چند دسته قرار می‌دهند:

۱. بزهکاران سنتی؛ افرادی در این گروه قرار می‌گیرند که هدف آن‌ها از ارتکاب جرم، کسب سود یا منفعت شخصی است. مبنای این دسته را می‌توان نظریه اقتصادی انتخاب عقلانی دانست. براساس این نظریه، مرتکبان جرایم علیه گونه‌های حیوانی افرادی محاسبه‌گر و عقلانی هستند که اگر سود حاصل از ارتکاب جرم بیشتر از زیان آن باشد، مرتکب آن می‌شوند. در دسته مذکور، ارتکاب جرم منبعی برای کسب درآمد و سود است. به این معنا که بزهکاران با انگیزه‌های اقتصادی و تجاری دست به ارتکاب جرم می‌زنند و آن‌چه برایشان محرکی برای ارتکاب جرم است، کسب سود بیشتر است. در نتیجه، با افزایش هزینه‌های جرم (کشف جرم، دستگیری و اعمال ضمانت-اجراهای کیفری) می‌توان از انگیزه بزهکاران برای ارتکاب این جرایم کاست. در واقع، در نگرش اقتصادی به جرم، حقوق کیفری یا حقوق حمایت از حیوانات، قیمت عرضه را تعیین می‌کند. بزهکار نیز با توجه به قیمت ارائه شده دست به انتخاب می‌زند. البته، شاخص‌های دیگری مانند ریسک‌گریز بودن، ریسک‌پذیر بودن و بی‌تفاوت بودن نسبت به ریسک در این تصمیم‌گیری‌ها مؤثر است.

۲. بزهکاران اقتصادی؛ برخی از افراد ارتکاب جرم علیه گونه‌های حیوانی را به‌عنوان شغل و حرفه خویش انتخاب می‌کنند. در دسته مذکور، فشارهای اقتصادی بر روی افراد اثر مستقیم در تصمیم‌گیری آن‌ها دارد. این دسته، در کشورهایی که ثبات اقتصادی مناسبی ندارند بیشتر به چشم می‌خورند. به طوری که مردمان بومی مناطق، ناگزیر به سمت ارتکاب جرم علیه گونه‌های حیوانی می‌روند. در این میان، گروه‌های بزهکار سازمان‌یافته از این ظرفیت‌ها استفاده کرده و تجارت گونه‌های حیوانی را به‌عنوان یکی از جرایم سازمان‌یافته بین‌المللی با ریسک کم و سود بالا، در زمره فعالیت‌های اصلی خود قرار می‌دهند. از آنجایی که در این دسته نوعی رابطه قراردادی بین مرتکب و کارفرما وجود دارد از دسته اول متفاوت است. به این ترتیب، ریشه اصلی ارتکاب جرایم توسط این

1. See: Sun Wyler, Liana, Sheikh, Pervaze A. (2013), International Illegal Trade in Wildlife: Threats and U.S. Policy, Congressional Research Service.

گروه از بزهکاران، عدم دستیابی به درآمد از راه‌های مشروع است که می‌تواند ناشی از شرایط اجتماعی و اقتصادی حاکم بر جامعه مورد نظر یا تمایل برخی از افراد در کسب درآمد از راه‌هایی خارج از حدود قانون باشد (صادقی، شقایقی شهری و اصغرپور، ۱۳۸۴: ۷۷). بر این اساس، بهترین شیوه برای مقابله با چنین بزهکارانی، ابتدا فراهم نمودن شرایط و امکانات کافی برای انجام فعالیت‌های شغلی مشروع و کسب درآمد از آن راه‌ها و سپس نظارت کافی و البته سخت‌گیرانه بر زیستگاه‌های حیوانات مورد نظر است. به منظور تعبیه پاسخ‌ها در برخورد با بزهکارانی که در این دسته قرار می‌گیرند، علاوه بر پیش‌بینی پاسخ‌های کیفی نباید از بهبودبخشی بسترهای اجتماعی و استفاده از راهکارهای پیشگیرانه به‌ویژه وضعی در راستای ایجاد محدودیت و ممانعت از جابجایی احتمالی غافل شد.

۳. بزهکاران مذکر؛ برخی از جرم‌شناسان گونه‌های حیوانی با الهام از دیدگاه‌های جرم‌شناسی فمینیستی ارتکاب جرایم علیه گونه‌های حیوانی را تنها از سوی مردان قابل تحقق می‌دانند؛ زیرا برخی از این جرایم ماهیت خشونت‌آمیزی دارند. طرفداران این دسته، برای مرتکبان جرایم علیه گونه‌های حیوانی ویژگی‌هایی از قبیل چابک، مقاوم و خشن بودن را برمی‌شمارند. هم‌چنین، این بزهکاران با هیجان و لذت مرتکب این جرایم می‌شوند که از مشخصه‌های مردان است. با توجه به این که یکی از دلایل ارتکاب جرم توسط چنین مرتکبانی، کسب لذت حاصل از ارتکاب جرم است، به این ترتیب باید سعی شود تا از این لذت کاسته شود. که یکی از راه‌های کاهش لذت ارتکاب جرم، افزایش میزان مجازات است (بابایی و انصاری، ۱۳۹۳: ۳۳). اما، به این دلیل که این بزهکاران با انگیزه‌های هیجانی دست به ارتکاب جرم می‌زنند، بهترین راه برخورد با این نوع از بزهکاران، کاهش موقعیت‌هایی است که می‌تواند فرد را به ارتکاب جرم ترغیب کند. به عبارتی، کاهش محرک‌های محیطی می‌تواند از بروز جرم توسط این افراد پیش‌گیری نماید.

۴. بزهکاری به عنوان سرگرمی؛ گاه ارتکاب جرم علیه گونه‌های حیوانی با دلایل اقتصادی قابل توجیه نیست؛ بزهکار برای کسب سود و منفعت مرتکب جرم نمی‌شود، بلکه برای سرگرمی و تفریح مبادرت به ارتکاب جرم می‌کند. این گروه از بزهکاران از آنجا که اعمالشان همراه با آسیب و ظلم به حیوانات نیست از دسته بزهکاران مذکر متمایز هستند (Nurse, 2011: 46-47). در این دسته از بزهکاران نیز مانند بزهکاران مذکر، بیشتر لذت ناشی از ارتکاب جرم، آنان را به سمت آن می‌کشاند. بر همین اساس، به‌منظور پیش‌گیری از ارتکاب جرم توسط این گروه از بزهکاران و مبارزه با آنان می‌توان با آموزش احترام به حقوق حیوانات و نیز بالا بردن هزینه ارتکاب جرم مانند پیش‌بینی تدابیر وضعی یا پاسخ‌هایی که این لذت را کاهش می‌دهد، احتمال ارتکاب جرم را کاهش داد.

جدول شماره ۱: مشوق‌های ارتکاب جرم و اثر آنها بر دسته‌های مختلف بزهکاران

بزهکاران	جهل به قانون	فشارهای کاری یا محیط تجاری	دستیابی به سود	احساس قدرت	احساس هیجان و لذت	جرایم با ریسک پایین	پایبندی به فرهنگ یا سرخوش
بزهکاران سنتی	خیر	خیر	آری	خیر	آری	آری	خیر
بزهکاران اقتصادی	خیر	آری	آری	خیر	خیر	آری	آری
بزهکاران مذکر	خیر	خیر	خیر	آری	آری	آری	آری
بزهکاران سرگرم	خیر	خیر	خیر	خیر	آری	آری	آری

با توجه به جدول شماره ۱، هر کدام از بزهکاران واکنش‌های مختلفی نسبت به مشوق‌های ارتکاب جرم از خود نشان می‌دهند. (Nurse, 2011: 48)

نتیجه‌گیری

در حال حاضر با توجه به آسیب‌های فراوانی که به طبیعت و عناصر آن وارد شده است برخی از مکاتب حقوقی و جرم‌شناسی نیز به ضرورت تنظیم قوانین و مقرراتی برای احترام به حقوق عناصر طبیعت از جمله حیوانات گرایش پیدا کرده‌اند و مطالعه رفتارهای ناهنجار یا اتفاقات خطرناک برای حیات این موجودات دغدغه آن‌ها شده است. این مکاتب با نگاه انتقادی خود سعی در بهبود شرایط زندگی برای گونه‌های مختلف جانوری دارند. بنابراین، پس از ظهور نحله‌های انتقادی در حوزه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، شاخه‌های متفاوتی ذیل آن در حال گسترش است.

یکی از شاخه‌های نوظهور در این زمینه جرم‌شناسی انتقادی گونه‌های حیوانی است که به مطالعه مهم‌ترین نهادهای رسمی دولتی فعال در زمینه حقوق حیوانات (کشف، تعقیب و کیفر متهمان)، رفاه حیوانات و رویه‌های حاکم بر آنها و علل بزه‌دیدگی این گروه در نتیجه اعمال بشری می‌پردازد. در واقع، این جرم‌شناسی بر شناسایی و مطالعه حیوانات یا موجودات غیرانسانی به‌عنوان بزه‌دیدگان و قربانیان طیف وسیعی از اعمال، سیاست‌ها و جرایم ارتكابی نهادهای غیردولتی و دولتی، انسان‌ها و اشخاص حقوقی تأکید می‌ورزد (نجفی‌ابرنادآبادی، ۱۳۹۳: ۲۰ (پاورقی))

جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی با انتقاد از خشونت و سوء رفتار علیه حیوانات پا به عرصه گذاشت و هدف آن مطالعه قربانی و بزه‌دیده واقع شدن حیوانات در اثر اقدامات قانونگذار، مجریان قانون و افراد جامعه است. به طور کلی، مطالعات جرم‌شناختی گونه‌های حیوانی در دو سطح، مطالعه انواع

جرایم ارتكابی علیه گونه‌های حیوانی و ویژگی‌های مرتكبان (انگیزه‌ها و علل ارتكاب این جرایم) صورت می‌گیرد. ویژگی‌های مرتكبان و انگیزه‌های آنان در تعیین دسته‌های بزهکاری از اهمیت خاصی برخوردار است. علاوه بر بررسی جرایم ارتكابی و دسته‌های بزهکاری در این حوزه، در سال‌های اخیر با ورود آسیب‌اجتماعی‌شناسی زمینه‌های آسیب حیوانات در نتیجه اقدامات بشری اعم از کیفری و غیرکیفری به طور گسترده در حال مطالعه است و عواملی چون آلودگی هوا، آلودگی نوری، آلودگی صوتی و غیره بر زندگی حیوانات و محیط زیست آنها مورد توجه قرار گرفته است.

براساس مطالعات صورت گرفته، کاستی قوانین و مقررات، عدم نظارت بر نهادهای مسئول حقوق حیوانات که ناشی از ضعف مجریان قانون است و خرید دادگاه در سطح ملی و بین‌المللی و بی‌کیفرمانی متهمان از عواملی هستند که جرایم علیه گونه‌های حیوانی را تشدید می‌کنند. به‌ویژه آن‌که، در برخی از موارد، مبارزه با مرتكبان جرایم علیه گونه‌های حیوانی در اولویت‌های دستگاه عدالت کیفری قرار نمی‌گیرد و در زمان تخصیص منابع، هزینه کمی برای آن در نظر گرفته می‌شود. در نتیجه، در عمل نهادهای درگیر با حقوق حیوانات نمی‌توانند در اجرا، کارآمدی لازم را داشته باشند. ناگفته پیداست که صرف تصویب قوانین و مقررات، اگرچه لازم، ولی کافی نیست، بلکه باید نهادهایی وجود داشته باشد که قانون را با قطعیت اجرا نمایند و یا بر اجرای آن نظارت کنند. در هر کشوری مسئولیت حمایت از حقوق حیوانات با نهادهای خاصی است. با این حال، در مواردی نهادهای حامی و مجری قانون خود عامل قربانی شدن گونه‌های حیوانی می‌شوند. به‌ویژه هنگامی که وظایف نهادهای متولی به صورت دقیق مشخص نیست. هم‌چنین، در مواردی یک مسئولیت به طور هم‌زمان متوجه چند دستگاه می‌شود که در این حالت هر کدام از دستگاه‌های ذی‌ربط به بهانه اینکه وظیفه اجرای این مسئولیت با دستگاه دیگر است، از بار مسئولیت شانه خالی می‌کنند. بدین ترتیب، گونه‌های حیوانی قربانی موازی‌کاری نهادهای اجرایی می‌شوند. گاه نیز اگر چه قانون حمایتی از گونه‌های حیوانی به تصویب می‌رسد، ولی آیین‌نامه‌های اجرایی قانون سال‌ها طول می‌کشد تا به تصویب رسد و در نتیجه این تأخیر، آسیب جدی به گونه‌های حیوانی و محیط زیست آنها وارد می‌شود.

به این ترتیب، پژوهش در خصوص نواقص و کاستی‌های قوانین و مقررات در مبارزه با بزهکاران حوزه حیوانات در سطح ملی و بین‌المللی یکی از ضرورت‌ها است؛ زیرا، می‌توان از یافته‌های جرم‌شناسی برای اصلاح قوانین و مقررات و برطرف ساختن کاستی‌ها مدد گرفت.

در این راستا، درکنار نگرش اثباتی یا تحقیقی در جرم‌شناسی، جرم‌شناسی گونه‌های حیوانی نگرش دستوری و تجویزی برای بهبود رفاه حیوانات و ارتقاء حقوق شناسایی شده‌ی آنها و حتی آموزش احترام به حیوانات و حقوق آنها را در دستور کار خود قرار می‌دهد. امید آن می‌رود که در

نتیجه این دو نگاه، در سال‌های آتی تحولات جدیدی در قوانین حمایتی از حقوق حیوانات در بعد داخلی و بین‌المللی رخ دهد. هم‌چنین، گسترش سازمان‌های مردم‌نهاد و فعالیت‌های آنها روند این تحولات را سرعت می‌بخشد.

از پیشنهاداتی که می‌توان در راستای کاهش جرایم و آسیب‌ها در حوزه حیوانات ارائه داد، این است که در زمان راه‌سازی، پیمانکار مربوطه موظف باشد تا گذرگاه‌هایی برای عبور گونه‌های حیوانی در مناطقی که راه از میان زیستگاه آن‌ها عبور می‌کند، تعبیه نماید و نیز وزارت راه موظف باشد تا علایم راهنمایی لازم را در زمانی که منطقه‌ای محل عبور گونه‌های حیوانی است در محل-های مربوطه نصب نماید تا تلفات ناشی از راه‌سازی به حداقل رسد. هم‌چنین، برگزاری کارگاه‌های آموزش حقوق حیوانات و احترام به حیوان در کنار تفرجگاه‌های طبیعی و پارک‌ها و انتشار بروشورهایی در خصوص تنوع گونه‌های حیوانی هر منطقه و ارائه اطلاعات در مورد نحوه زندگی، زیستگاه و عوامل آسیب‌زننده به آنها می‌تواند از طریق شناسایی دقیق گونه‌های حیوانی متنوع، موجب حمایت از آن‌ها شود؛ زیرا، گاه عدم شناخت گونه حیوانی، زیستگاه و نوع زندگی آن می‌تواند موجب بزه‌دیدگی آن گونه خاص شود. البته این شناخت مستلزم همکاری و مطالعه در حوزه‌های جانورشناسی، محیط زیست و حقوق است.

منابع:

- احمدی نوربخش، س. ۱۳۸۸. «مبانی حقوق حیوانات مورد استفاده در امور علمی»، www.hakimemehr.ir/.../animlarihrd_0_87951.pdf
- بابایی، م و انصاری، ا. ۱۳۹۳. «تحلیل اقتصادی پیشگیری از جرم»، **مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز**، ۶(۱): ص ۳۱-۶۰.
- خالقی، ا. ۱۳۸۹. «تحلیل تدابیر کیفی ملی در حفاظت از گونه‌های جانوری با تأملی بر اسناد فراملی»، **فصلنامه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی**، ۴(۴۰): ص ۱۷۲-۱۵۵.
- دیکسر دی، و. ۱۳۹۰. **جرم‌شناسی انتقادی معاصر**، ترجمه میر روح‌الله صدیق، چاپ اول، ایلام: ایلام: انتشارات رامان.
- رضانی قوام آبادی، م. ۱۳۸۸. «حمایت کیفی از گونه‌های حیوانی در ایران»، **علوم محیطی**، ۷(۲): ص ۷۷-۹۴.
- صادقی، ح؛ شقایقی شهری، و. و اصغری‌پور، ح. ۱۳۸۴. «تحلیل عوامل اقتصادی اثرگذار بر جرم در ایران»، **مجله تحقیقات اقتصادی**، ۶۸(۶۸): ص ۶۳-۹۰.

- صفاری، ع. ۱۳۸۳. «درآمدی بر جرم‌شناسی انتقادی و انواع آن»، **علوم جنایی (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری)**، چاپ اول، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی «سمت»، ص ۵۲۵-۴۹۸.
- صفایی، م؛ کهرم، ا؛ صدوق، م و محمدی، م. «مطالعه تأثیرات جاده آسیایی بر مرگ و میر حیات وحش پارک ملی گلستان»، سایت سازمان حفاظت محیط زیست، www.doe.ir/portal/File/ShowFile.aspx?ID...8a25
- عابدی سروسناتی، ا؛ شاه ولی، م. و محقق داماد، م. ۱۳۸۶. «ماهیت و دیدگاه‌های اخلاق زیست محیطی با تأکید بر دیدگاه اسلامی»، **فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری**، ۲ (۱ و ۲) صص ۷۲-۵۹.
- عباچی، م. ۱۳۹۱. «جرم‌شناسی سبز»، **دایره‌المعارف علوم جنایی (مجموعه مقاله‌های تازه-های علوم جنایی)**، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.
- عبداللهی، م؛ مشهدی، ع. و فریادی، م. ۱۳۹۱. **حقوق حفاظت از هوا**، چاپ اول، انتشارات میزان.
- عبدالهی، م. و فریادی، م. ۱۳۸۹. «چالش‌های حقوقی سازمان حفاظت از محیط زیست»، **فصلنامه علوم محیطی**، ۴(۷): ص ۱۸۰-۱۴۳.
- قاسمی، ن. ۱۳۸۰. **حقوق کیفری محیط زیست: مطالعه تطبیقی در حقوق ملی و بین‌المللی**، چاپ اول، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.
- گرچی فرد، ح. ۱۳۹۲. «جرم‌شناسی سبز و جرایم زیست‌محیطی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق محیط زیست، دانشگاه شهید بهشتی.
- مشهدی، ع. ۱۳۹۰. «اعلامیه جهانی حقوق حیوانات»، **ماهنامه دادگستر**، ۴۶(۷): ص ۳۷-۳۵.
- نجفی ابرندآبادی، ع. ۱۳۹۰. «از جرم‌شناسی تا آسیب اجتماعی‌شناسی»، یادنامه شادروان دکتر رضا نوربها، **ضمیمه مجله تحقیقات حقوقی**، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۵۶(۵): ص ۱۰۳۲-۱۰۱۵.
- نجفی ابرندآبادی، ع. و هاشم‌بیگی، ح. ۱۳۹۳. «جرم‌شناسی در آغاز هزاره سوم»، **دانشنامه جرم‌شناسی**، چاپ سوم، تهران: انتشارات گنج دانش، پیشگفتار.
- وایت، ر. ۱۳۹۴. **جرایم زیست‌محیطی فراملی: به سوی جرم‌شناسی جهان بوم**، ترجمه حمیدرضا دانش ناری، چاپ اول، تهران: چاپ و نشر روناس.
- Beirne, Piers (1999), **For a nonspeciesist criminology: Animal abuse as an object of study**, *Criminology* Vol. 37, No.1, pp.117° 148.

- Beirne, Piers (2002), **Criminology and Animal Studies: A Sociological View**, Criminology Publications, Paper 4, p.p. 384-385; Available at: <http://digitalcommons.usm.maine.edu/criminology/4>
- Cochrane, Alasdair (2007), **Animal Rights and Animal Experiments: an Interest-Based Approach**, Springer, Res Publication, No.13, pp.293° 318.
- Coston, Charisse T.M., Blevins, Kristie R., Bing, Robert L. & Vivian B. Lord (2012), **Illegal Trafficking in Non-Human Animals**, The Southwest Journal of Criminal Justice, Vol. 8, No.2.
- Crime prevention and criminal justice responses to illicit trafficking in protected species of wild fauna and flora**, Resolution adopted by the Economic and Social Council on 25 July 2013.
- Flynn, Clifton P. (2001), Acknowledging the “**Zoological Connection**”: A **Sociological Analysis of Animal Cruelty**, Society & Animals, Vol.9, No.1.
- Gibson, Miah (2011), **The Universal Declaration on Animal Welfare**, Deakin Law Review, Vol.16, No.2.
- Hofmeister, Erik, Rogall, Gail Moede, Wesenberg, Kathy, Abbott, Rachel, Work, Thierry, Schuler, Krysten, Sleeman, Jonathan and James Winton (Fact Sheet 2010° 3017, Revised 2012), **Climate Change and Wildlife Health: Direct and Indirect Effects**, U.S. Department of the Interior & U.S. Geological Survey.
- Hughes, Gordon, Lawson, Claire (2011), **RSCPA and the criminology of social control**, Author manuscript, published in "Crime, Law and Social Change Vol.55, No.5, pp.375-389.
- Krsti Novak, 2012, **Animal Protection From Killing And Abuse in the European and Serbian Criminal Law**, Law and Politics Vol.10, No1, pp. 43-61.
- Longcore ,Travis, Rich (2004), Catherine, **Ecological light pollution**, Front Ecol Environ, Vol.2, No.4, pp.191° 198.
- Gail, Mack (2012), **Animal rights**, Marshall Cavendish Corporation.
- Nurse, Angus (2011), **Policing Wildlife: Perspectives on Criminality in Wildlife Crime**, Papers from the British Criminology Conference, Vol.11, pp.38-53.
- Sun Wyler, Liana, Sheikh, Pervaze A. (2013), **International Illegal Trade in Wildlife: Threats and U.S. Policy**, Congressional Research Service.
- Verbora, Antonio (2012), "**The Politics of Animal Anti-Cruelty Legislation in Canada: An Analysis of Parliamentary Debates on Amending the Criminal Code**", Electronic Theses and Dissertations, Paper 241.
- White, Rob (2008), **Crimes against Nature Environmental criminology and ecological justice**, Published by Willan Publishing.